

Małgorzata Rówińska

Akademia Ekonomiczna w Katowicach

UWARUNKOWANIA DOBORU MODELU WYCENY AKTYWÓW JEDNOSTKI GOSPODARCZEJ

1. Wstęp

Obowiązujące aktualnie polskie i międzynarodowe prawo bilansowe, regulujące zasady prowadzenia rachunkowości przez jednostki gospodarcze, wskazuje na konieczność dostarczania odbiorcom jasnych i rzetelnych informacji. W tworzeniu informacji szczególną rolę odgrywa wycena, czyli określenie wartości składników majątku. Zgodnie z unormowaniami prawa bilansowego wycena aktywów odbywa się na podstawie czterech podstawowych kategorii [2, Założenia koncepcyjne, par. 100]:

- kosztu historycznego,
- aktualnej ceny nabycia,
- wartości możliwej do uzyskania (realizacji),
- wartości bieżącej.

Koszt historyczny to inaczej koszt początkowy, czyli cena nabycia lub koszt wytworzenia aktywów, które stały się podstawą jego pierwotnej wyceny. Koszt historyczny stanowi równowartość zapłaconej za aktywa kwoty pieniężnej albo oznacza wartość godziwą zapłaty niepieniężnej dokonanej celem ich nabycia.

Aktualna cena nabycia może być określana mianem kosztu bieżącego. W przypadku aktywów kategoria ta oznacza wartość, jaką aktualnie należałoby zapłacić za taki sam lub podobny składnik majątku.

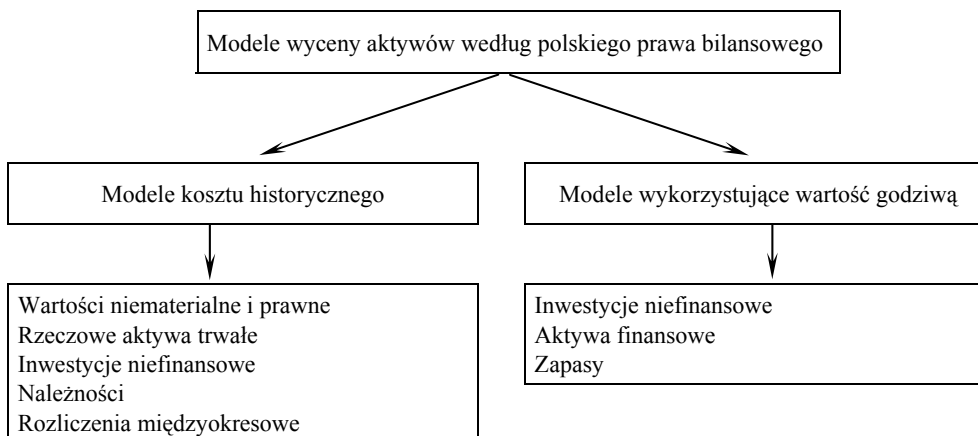
Wartość możliwa do realizacji to wartość wyrażona w cenie sprzedaży. Oznacza kwotę pieniężną możliwą do uzyskania w przypadku sprzedaży składnika aktywów w drodze normalnej zaplanowanej transakcji.

Wartość bieżąca z kolei określana jest także mianem zaktualizowanej wartości netto, czyli zdyskontowanej bieżącej wartości przyszłych przepływów pieniężnych netto, które dany składnik aktywów – według przewidywań – wypracuje w toku działalności gospodarczej.

Biorąc pod uwagę powyższe kategorie wyceny, w prawie bilansowym ukształtowano dwie podstawowe grupy modeli wyceny składników aktywów [1, s. 106-110], tj.:

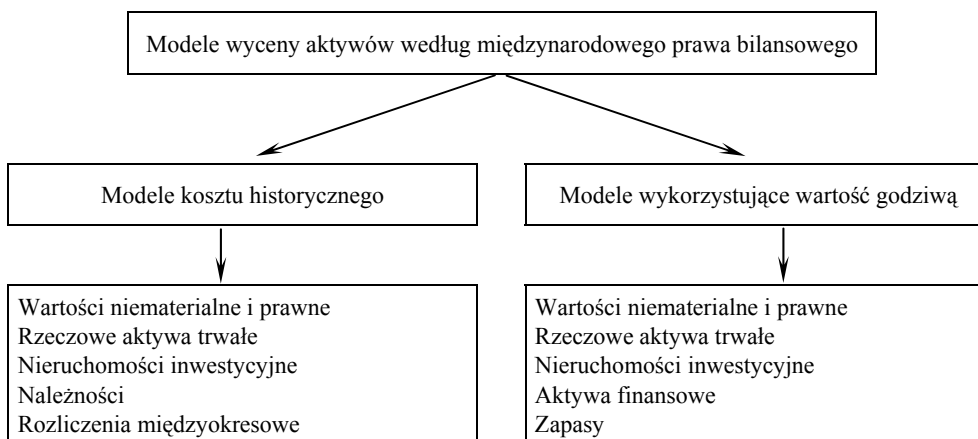
- modele oparte na koszcie historycznym,
- modele wykorzystujące wartość godziwą.

Zakres wykorzystania wymienionych modeli wyceny zgodnie z polskim i międzynarodowym prawem bilansowym przedstawiają rys. 1 i 2.

Rys. 1. Zakres stosowania modeli wyceny aktywów według polskiego prawa bilansowego

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 2. Zakres stosowania modeli wyceny aktywów według międzynarodowego prawa bilansowego

Źródło: opracowanie własne.

W międzynarodowym prawie bilansowym wiodącym modelem wyceny jest model wartości godziwej. Szeroki zakres jego zastosowania oraz tendencje zmian unormowań prawa międzynarodowego powodują, że model ten zastępuje stopniowo model kosztu historycznego. Cena nabycia wynikająca z faktur czy też koszt wytworzenia ustępują coraz częściej kategorii „wartość godziwa”. Polskie prawo bilansowe natomiast w dużej mierze opiera się na modelach kosztu historycznego.

2. Modele kosztu historycznego

W modelach opartych na koszcie historycznym podstawowymi kategoriami wyceny są cena nabycia lub koszt wytworzenia. Są to kategorie, na których podstawie następuje zarówno początkowe ujęcie aktywów w księgach rachunkowych, jak i ich bilansowa wycena. W ramach tego typu modeli można wyróżnić dwie ich odmiany, a mianowicie modele wykorzystujące:

- nieamortyzowany koszt historyczny,
- amortyzowany koszt historyczny.

W pierwszym z wymienionych, ustalona wartość początkowa aktywów (stanowi ją głównie cena nabycia) na dzień bilansowy nie ulega zmianie, tj. nie podlega odpisom z tytułu amortyzacji.

Model amortyzowanego kosztu historycznego uwzględnia konieczność dokonywania korekty wartości początkowej o odpisy amortyzacyjne. Dokonane zmniejszenia wartości początkowej stanowią koszt okresu, za jaki zostały naliczone.

Pewnego rodzaju modyfikacją modelu amortyzowanego kosztu jest model wyceny wykorzystujący skorygowaną cenę nabycia. Obliczana jest ona metodą efektywnej stopy procentowej, tj. stopy, która dyskontuje do bieżącej wartości przyszłe przepływy pieniężne oczekiwane w okresie do terminu wymagalności, a w przypadku aktywów o zmiennej stopie procentowej – do terminu następnego oszacowania poziomu odniesienia przez rynek.

Ponadto, w odniesieniu do obydwu modeli kosztu historycznego (nieamortyzowanego i amortyzowanego), prawo bilansowe wskazuje na obowiązek uwzględniania w wycenie bilansowej korekt wartości początkowej z tytułu tzw. trwałej utraty wartości. Oczywiście taki odpis może zostać odnotowany, jeżeli wystąpią przyczyny wskazujące na zaistniałą utratę. W tym względzie unormowania zarówno polskiego, jak i międzynarodowego prawa bilansowego są zgodne. Dokonany odpis aktualizujący, oprócz zmniejszenia wartości aktywów powoduje powstanie kosztu okresu¹. Prawo bilansowe dopuszcza możliwość przywrócenia wartości odpisanej w związku z trwałą utratą, o ile „odnotowano” ustanie przyczyny dokonanego odpisu. Przywrócenie całości bądź części wartości aktywów powoduje powstanie przychodów.

¹ Odstępstwem od tej reguły jest np. odpis z tytułu trwałej utraty wartości środków trwałych, dla których uprzednio został utworzony kapitał z aktualizacji wyceny.

3. Modele wykorzystujące wartość godziwą

W odróżnieniu od modeli kosztu historycznego, modele wartości godziwej przewidują aktualizację składnika aktywów niemal na każdy dzień bilansowy, doprowadzając ich wartość do poziomu wyznaczonej na dzień bilansowy wartości godziwej.

Wartość godziwa została zdefiniowana w podobny sposób zarówno w ustawie o rachunkowości, jak i w Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej.

Za wartość godziwą przyjmuje się kwotę, za jaką dany składnik aktywów mógłby zostać wymieniony, a zobowiązanie uregulowane (wykonane) na warunkach transakcji rynkowej między zainteresowanymi i dobrze poinformowanymi, nie powiązаныmi ze sobą stronami [4, art. 28 pkt 6]. Według MSSF wartość godziwa oznacza kwotę, za jaką na warunkach rynkowych składnik aktywów mógłby zostać wymieniony, a zobowiązanie zaspokojone, pomiędzy zainteresowanymi i dobrze poinformowanymi stronami transakcji².

Międzynarodowe prawo bilansowe wskazuje, że wartość godziwa wynika z zawartej transakcji między stronami. O wiarygodności zawartej transakcji decyduje również charakter stron: zainteresowane, dobrze poinformowane, czyli dysponujące odpowiednią wiedzą na temat przedmiotu transakcji, warunków rynkowych itp. Wartość godziwa nie może zostać ustalona na podstawie transakcji niedobrowolnej, wymuszonej.

Ze względu na sposób odnoszenia skutków wyceny dokonanej na podstawie modeli wartości godziwej, można wyodrębnić trzy ich odmiany.

Pierwsza wskazuje na wynikowe odnoszenie skutków wyceny bilansowej (przeszacowania do wartości godziwej), zaliczając je do przychodów (zwiększenie wartości aktywów) lub kosztów (zmniejszenie wartości aktywów). Model ten ma zastosowanie w szczególności do aktywów finansowych.

Kolejne modele wartości godziwej uwzględniają bilansowe odnoszenie skutków przeszacowania. Przyrost wartości aktualizowanych aktywów skutkuje utworzeniem kapitału własnego (z aktualizacji wyceny). Poszczególne zmiany wartości odnoszone będą:

- albo wyłącznie bilansowo w kapitał własny (jako jego zmniejszenie lub zwiększenie),
- albo bilansowo-wynikowo (obniżenie wartości odnoszone jest w pierwszej kolejności w kapitał z aktualizacji wyceny, a w przypadku jego braku – wynikowo, czyli w koszty) [2, MSR 16, par. 39-40].

² Taką definicję wartości godziwej wskazują MSSF 1, MSR 2, MSR 16, MSR 38 oraz MSR 40. Bardzo zbliżoną definicję wartości godziwej podaje MSR 39.

Pierwszy z wymienionych sposobów dopuszcza ewentualność wystąpienia ujemnego kapitału z aktualizacji wyceny. Polskie prawo bilansowe nie dopuszcza takiej możliwości, prawo międzynarodowe natomiast tak, przy czym wyłącznie w odniesieniu do aktywów finansowych.

Pewnego rodzaju odmianą modeli wykorzystujących wartość godziwą są także tzw. modele mieszane. Ich istota wynika z zasady ostrożnej wyceny. Ustalona na dzień bilansowy wartość godziwa jest porównywana z ceną nabycia lub kosztem wytworzenia. Wycena bilansowa aktywów odbywa się według niższej z dwóch wartości: kosztu historycznego lub wartości godziwej. W modelu tym wycenianych aktywów nigdy nie przeszacowuje się do wartości przewyższającej ich wartość początkową, czyli koszt historyczny. Skutki dokonanej przeszacowania odnoszone są wynikowo.

4. Prawne uwarunkowania stosowania modeli wyceny

Prawo bilansowe, wskazując modele wyceny możliwe do zastosowania dla poszczególnych grup aktywów, dopuszcza prawo subiektywnego ich doboru jako przejaw polityki bilansowej jednostki gospodarczej.

W odniesieniu do wartości niematerialnych i prawnych prawo bilansowe (polskie i międzynarodowe) wskazuje na model kosztu historycznego, uwzględniający ewentualne odpisy z tytułu trwałej utraty wartości (koszt kształtujący wynik finansowy okresu). Dodatkowo, prawo międzynarodowe w odniesieniu do tej grupy aktywów dopuszcza model wartości godziwej, wskazując go jako podejście alternatywne. Wykorzystując to podejście, jednostka gospodarcza ma obowiązek dokonywania korekt wartości do poziomu wartości godziwej, wyznaczonej na dzień bilansowy. W tym przypadku skutki przeszacowania powodują powstanie kapitału własnego albo (w przypadku jego braku) odnoszone są w koszty.

Podobnie jak wartości niematerialne i prawne, rzeczowe aktywa trwałe ogólnie są wyceniane również na podstawie modelu kosztu historycznego (w większości przypadków kosztu amortyzowanego). Co prawda polskie prawo bilansowe wskazuje na konieczność uwzględnienia odpisów z tytułu przeszacowania, ale tego typu odpisy mogą być dokonywane wyłącznie na podstawie odrębnych przepisów prawnych [3, art. 31 ust. 3], z których będzie wynikać obowiązek dokonania korekty wartości księgowej (tzw. urzędowe przeszacowanie). Trudno więc w tym przypadku mówić o modelu wartości godziwej.

Międzynarodowe prawo bilansowe w odniesieniu do środków trwałych również wskazuje na zasadę wyceny według kosztu historycznego, która nie przewiduje aktualizacji [2, MSR 16, par. 29-31]. Jako alternatywne podejście, MSR 16 dopuszcza inny model – według wartości godziwej. Zastosowanie tej zasady skutkuje koniecznością dokonywania na dzień bilansowy odpisów aktualizujących, jeżeli tylko wartość godziwa danej grupy środków trwałych różni się w istotny sposób od

ich dotychczasowej wartości bilansowej. Korekty wartości zgodnie z MSR 16 odnoszone są w sposób bilansowo-wynikowy.

Inwestycje to kolejna grupa aktywów, która ze względu na rozbieżności w zasadach wyceny bilansowej powinna zostać podzielona na dwie części: inwestycje niefinansowe oraz inwestycje finansowe.

W ramach inwestycji niefinansowych prawo międzynarodowe normuje zasady wyceny wyłącznie w odniesieniu do nieruchomości inwestycyjnych (MSR 40), wskazując dwa modele wyceny: według kosztu historycznego oraz wartości godziwej. Drugi z wymienionych modeli wskazany jest jako wariant alternatywny. Model wartości godziwej w odniesieniu do nieruchomości inwestycyjnych zakłada wyłącznie wynikowe odniesienie korekt wartości nieruchomości, co skutkuje powstaniem kosztów lub przychodów [2, MSR 40, par. 35]. MSR 40 nie przewiduje możliwości tworzenia kapitału własnego z tego tytułu. Stosowanie modelu kosztu historycznego z kolei przewiduje obowiązek uwzględnienia przepisów MSR 16 [2, MSR 40, par. 56], a więc właściwych dla środków trwałych.

Polskie prawo bilansowe z kolei wskazuje odrębne zasady wyceny dla nieruchomości oraz wartości niematerialnych i prawnych należących do inwestycji, odrębne dla pozostałych inwestycji. W odniesieniu do pierwszej z wymienionych grup polskie prawo bilansowe przewiduje dwa modele ich wyceny bilansowej. Pierwszy z nich przewiduje przyjęcie zasad wyceny właściwych dla środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych, a zatem konieczność dokonywania odpisów amortyzacyjnych, odpisów aktualizujących z tytułu przeszacowania (w uzasadnionych przypadkach – dotyczy to nieruchomości) oraz z tytułu trwałej utraty wartości [4, art. 28 ust. 1 pkt 1a]. Skutki dokonanych odpisów odzwierciedlone zostaną w sposób analogiczny jak dla środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych.

Drugi model wyceny nieruchomości oraz wartości niematerialnych i prawnych o charakterze inwestycji, dopuszczony polskim prawem bilansowym, to model wartości godziwej. Odnosi się on także – jako jedyny model – do wyceny pozostałych inwestycji niefinansowych. Skutki przeszacowania wartości do poziomu wartości godziwej zostaną różnie odzwierciedlone, w zależności od tego, czy dany składnik inwestycji niefinansowych zaliczony zostanie do długo- czy też krótkoterminowych. W przypadku długoterminowych inwestycji na skutek przeszacowania tworzony jest kapitał z aktualizacji wyceny albo – w przypadku jego braku – powstają koszty. Z kolei w przypadku krótkoterminowych inwestycji niefinansowych skutki przeszacowania do wartości godziwej odzwierciedlane są wyłącznie wynikowo – stanowią element przychodów albo kosztów.

Nieco inaczej prawo bilansowe normuje kwestie wyceny inwestycji finansowych. Podstawowym modelem wyceny aktywów finansowych – w świetle zarówno polskiego, jak i międzynarodowego prawa bilansowego – jest model wartości godziwej.

Polskie prawo bilansowe wskazuje różne sposoby odnoszenia skutków przeszacowania do wartości godziwej w zależności od zaklasyfikowania aktywów finansowych do jednej z dwóch grup: długoterminowych lub krótkoterminowych. Dla długoterminowych aktywów finansowych obowiązuje zasada bilansowo-wynikowego odzwierciedlenia skutków korekt wartości [4, art. 35, ust. 4]. Natomiast korekty wartości godziwej krótkoterminowych aktywów finansowych zawsze przenoszone są bezpośrednio na wynik finansowy poprzez koszty czy też przychody [4, art. 35, ust. 3].

Tabela 1. Modele wyceny właściwe dla grup aktywów

Grupa aktywów	Prawo bilansowe	Modele kosztu historycznego		Modele wartości godziwej			
		nieamortyzowany koszt historyczny	amortyzowany koszt historyczny	skutki wynikowe	skutki bilansowe	skutki bilansowo-wynikowe	modele mieszane
Wartości niematerialne i prawne	Uor	X ^a	X				
	MSR	X ^a	X			X	
Środki trwałe	Uor	X ^a	X ^b				
	MSR	X ^a	X			X	
Inwestycje niefinansowe	Uor	X ^a	X ^c	X ^d		X ^e	
	MSR ^f	X ^a	X	X			
Aktywa finansowe	Uor			X ^d		X ^e	X ^d
	MSR			X	X		
Należności	Uor		X				
	MSR		X				
Zapasy	Uor						X
	MSR						X

Uor – ustawa o rachunkowości – polskie prawo bilansowe.

MSR – międzynarodowe prawo bilansowe.

^a W odniesieniu do składników aktywów trwałych nie podlegających amortyzacji.

^b Model ten uwzględnia urzędowe przeszacowanie wartości.

^c Model ten może mieć zastosowanie wyłącznie do nieruchomości inwestycyjnych oraz wartości niematerialnych i prawnych o charakterze inwestycyjnym.

^d W odniesieniu do krótkoterminowych inwestycji.

^e W odniesieniu do długoterminowych inwestycji.

^f Unormowania prawa bilansowego dotyczą wyłącznie nieruchomości inwestycyjnych.

Źródło: opracowanie własne.

Nieco odmienne rozwiązania dotyczące skutków wyceny w wartości godziwej prezentuje międzynarodowe prawo bilansowe (MSR 39). Daje ono możliwość wybo-

ru jednostce sposobu odnoszenia efektów przeszacowania. MSR 39 wskazuje albo wynikowe, albo bilansowe (w kapitał własny) odzwierciedlenie skutków wyceny. Drugi ze sposobów dopuszcza możliwość wystąpienia ujemnej wartości kapitału³.

Ponadto, oprócz modelu wartości godziwej, w odniesieniu do niektórych aktywów finansowych (np. udzielonych pożyczek) obowiązuje model kosztu historycznego, wykorzystujący skorygowaną cenę nabycia⁴. Korekty wartości, oznaczające ich utratę, skutkują powstaniem kosztów. Model kosztu historycznego, wykorzystujący skorygowaną cenę nabycia, jest modelem właściwym także dla wyceny należności, kategorii podobnej, jeśli chodzi o istotę, np. do udzielonych pożyczek.

W wycenie zapasów na dzień bilansowy (zarówno w polskim, jak i międzynarodowym prawie bilansowym) stosuje się model mieszany, wykorzystujący wartość godziwą do porównania z kosztem historycznym, a tym samym uwzględniający aktualizację do „wartości niższej z dwóch”. W przypadku, kiedy cena sprzedaży netto na dzień bilansowy (polskie prawo) lub wartość netto możliwa do uzyskania (MSR 2) składnika rzeczowych aktywów obrotowych są niższe od jego kosztu historycznego, należy dokonać odpisu aktualizującego, obniżającego jego wartość księgową⁵. Odpis aktualizujący stanowi koszt okresu.

Tabela 1 przedstawia modele wyceny bilansowej, wskazane przez obowiązujące prawo bilansowe – polskie i międzynarodowe.

5. Zakończenie

Wycena bilansowa, czyli proces zmierzający do ustalenia kwot pieniężnych, w jakich składniki aktywów zostaną zaprezentowane w bilansie, jest istotnym obszarem rachunkowości, rzutującym na obraz sytuacji majątkowo-finansowej. Prawo bilansowe wykształciło modele wyceny, których odpowiedni dobór i wykorzystanie powinny prowadzić do rzetelnego i prawdziwego przedstawienia informacji o stanie majątku jednostki gospodarczej. W odniesieniu do niektórych grup aktywów wskazany jest jeden właściwy model wyceny, dla niektórych – prawo bilansowe dopuszcza dwa modele wyceny, a o ich wyborze decyduje sama jednostka gospodarcza. Międzynarodowe prawo bilansowe w tym względzie często wskazują rozwiązanie wzorcowe, a obok niego dopuszczone rozwiązanie alternatywne.

Zastosowanie i wykorzystanie danego modelu wyceny wiąże się z odpowiednimi konsekwencjami, wpływającymi m.in. na wynik finansowy jednostki. Modele

³ Na moment wyłączenia składnika aktywów finansowych z ksiąg rachunkowych nastąpi prze księgowanie kapitału na wynik finansowy w postaci skumulowanych – uprzednio dokonanych – korekt wartości.

⁴ Skorygowaną ceną nabycia powinny być wyceniane aktywa finansowe należące do kategorii: udzielone pożyczki i należności własne oraz aktywa finansowe utrzymywane do terminu wymagalności.

⁵ Należy zaznaczyć, że pojęcie wartości netto zapasów możliwej do uzyskania nie jest tożsame z pojęciem wartości godziwej.

kosztu historycznego zakładają właściwie dwa rodzaje korekty wartości – bieżącą w postaci odpisów amortyzacyjnych, oraz sporadycznie występującą – z tytułu trwałej utraty wartości. Z kolei z modelami wykorzystującymi wartość godziwą wiąże się konieczność okresowego dokonywania korekt wartości, rzutujących często na poziom wyniku finansowego (skutkują powstaniem kosztów, przychodów).

Modele oparte na wartości godziwej, zwłaszcza w międzynarodowym prawie bilansowym, w coraz większym zakresie stają się podstawowymi modelami wyceny bilansowej aktywów. Rozszerzenie stosowania modeli wyceny wykorzystujących wartość godziwą wpływa niewątpliwie na kreowanie własnej polityki bilansowej podmiotu. Jednocześnie szerokie wykorzystanie wartości godziwej w wycenie bilansowej może doprowadzić do pewnego zniekształcenia informacji sprawozdawczych.

Literatura

- [1] Jaruga A.A., Frendzel M., Ignatowski R., Kabalski P., *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej. Kluczowe zagadnienia i rozwiązania praktyczne*, SKwP, Warszawa 2006.
- [2] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2007*, SKwP, Warszawa 2007.
- [3] Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 roku w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych, DzU nr 149, poz. 1674 z późn. zm.
- [4] Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości, tekst jednolity: DzU nr 76/2004, poz. 694 z późn. zm.

THE CONDITIONS OF CHOICE ASSET VALUATION MODELS

Summary

Polish and international law of accounting indicates two models of valuation assets. The first model is historical cost model, the second one is fair value model. This is an accounting convention (particularly international accounting) which departs from historical cost to recognize the increased value of assets. The resulting gains or losses are reflected either in the profit and loss account immediately or taken to equity (and recognized later in the profit and loss account upon disposition).